

Назарук Вікторія Михайлівна,
викладач кафедри журналістики та літературознавства, Національний університет «Острозька академія», журналіст

УКРАЇНСЬКА ДОКУМЕНТАЛІСТИКА: ПОГЛЯД СПОЖИВАЧА

У статті авторка аналізує проблемні аспекти функціонування документальних проєктів у медійній системі України.

Ключові слова: інтелектуалізація, документальне кіно, культура, нація, історія.

В статье автор анализирует проблемные аспекты функционирования документальных проектов в медийной системе Украины.

Ключевые слова: интеллектуализация, документальное кино, культура, нация, история.

In this article the author analyzes the problematic aspects of the documentary projects in the media system of Ukraine.

Keywords: intelligence, documentaries, culture, nation, history.

Хто не знає свого минулого, той не гідний свого майбутнього» – ці слова видатного українського поета Максима Рильського можуть слугувати девізом у значній кількості ситуацій, коли йтиметься про ставлення пересічного українця до власної історії чи сучасного національного тла. Дедалі менше сучасників щиро переймаються розширенням світоглядних рамок, потребою мислити не шаблонно, переймаючись суто побутовими аспектами, не вдаючись до ґрунтового осмислення підґрунтя саме такого, а не іншого життєвого укладу. Зрештою, таку апатичність можна пояснити надмірним інформаційним засиллям, науково-технічним прогресом, темпи якого залишаються закритими не тільки для старшого покоління (умовно після 55 років, – *заувага наша В.Н.*), але і для молодшої ланки (умовно до 30-35 років). Повсякденне життя, за висловом філософа, автора підручника із «Етики спілкування»

Віктора Малахова, стає ареною для постійного зіткнення різних культурних, освітніх, виробничих, зрештою, моральних принципів, які ускладнюють процес безпосередньо комунікації і, у силу підвищеного інформаційного пресингу, унеможливають аналітичне реагування людини на одержаний досвід [3; с.10]. Зі сказаного стає зрозумілим, що в сучасних умовах людині важче проникнути у суть певної проблеми, особливо якщо остання не має стосунку до практичного боку життєдіяльності певної, уже згадуваної, людини. У науковій площині відбувається засилля нової термінології, яка позначає не стільки сутнісні характеристики явищ і процесів, скільки їхню дискурсивність. Остання не може легко даватися до розуміння обивателям, чи прямим споживачам, комунікатам; вона швидше визначатиме певні «модні» тренди саме у науковій площині, не намагаючись пристосовувати їх до практичних вимірів.

У ХХ ст. у системі досліджень масової комунікації почалося активне обговорення проблеми інтелектуального діалогу у середовищі прямих споживачів інформації, тобто тих, хто далекий від безпосередньої медійної діяльності. Науковці почали переосмислювати потребу змістовного засвоєння інформації, необхідності її глибокого осмислення, а не лише орієнтацію на сенсаційну складову, як можливість кількісно розширити аудиторію споживачів.

Сучасний медійний ринок характеризується двома основними аспектами функціонування. З позиції всеохопності йдеться про громадянську журналістику, тобто можливість вільно поширювати, коментувати, трактувати, доповнювати, коментувати ті чи інші інформаційні прецеденти, які мають місце у навколишньому світі. З позиції доступності інформації відбуваються два суперечливих процеси. Перший, умовно означимо його «потреба інтелектуально доступного продукту» засвідчує брак раціонально обґрунтованих блоків інформації, які б не лише фіксували певну подію, але і розкривали її значущість, привід, суть, наслідки, тобто створювали б майданчик для можливості аналітичної оцінки з боку реципієнта (споживача). Другий процес, умовно – «оприлюднення новини», відсуває можливість розщеплення інформаційного приводу, поступаючись елементарній фіксації факту, події, номінуванню персоналій. Значний відсоток інформації, що передається через медіасферу апелює саме до другого типу,

відкриваючи з одного боку необмежені ресурси для накопичення досвідів, знань, а з іншого – не даючи реципієнту можливості належно опрацювати отримане. Недаремно епоху, в якій нам судилося жити, названо інформаційним суспільством. «Сучаснику необмінно треба бути «у курсі подій», постійно вести діалог із оточенням, яке може бути територіально, ментально, емоційно, сутнісно опозиційним», – стверджують теоретики журналістики [4; с.96]. У такому колотороті втрачається відчуття керування ситуацією. Перенасичення різного роду інформацією: наукового плану, виробничого, естетичного, побутового, – призводить до дезорієнтації і навіть унеможливає вибір індивіда від цікавого до непотрібного. Наявністю подібних процесів у системі комунікації можна пояснити той факт, про який болісно говорять літератори, педагоги, представники гуманітарної галузі, – нинішнє покоління не любить читати, слово втрачає свою вагу, «девальвує». Слів надто багато, для того, щоб можна було вловити їхню істинну суть. Постає питання: хто відповідальний за подібне знецінення і як такий процес визначає життєвий уклад сучасника?

З огляду не означене постає ще одна вагома проблема – медіа сутнісно повинні не лише інформувати, але й інтелектуально насичувати свого споживача. Суть інтелектуалізації не лише у розмаїтті інформаційних потоків, але передусім у наявності обґрунтованої суті. Інакше, якщо інформація не є важливою споживачеві, він не повинен її сприймати. Комуніколог, словесник-практик Елеонора Шестакова, досліджуючи поняття факту у комунікаційному процесі, запропонувала для означення семантичного наповнення інформаційного потоку термін «фактоцентрична словесність» [8; с.59]. Первинно терміном авторка позначає спрямованість мовлення на сучасність та репрезентацію у ньому приватної побутової культури індивіда. Вторинним значенням терміна є внутрішнє наповнення, конотаційний підтекст лексем, які сукупно творять цілісні висловлювання. У підсумку маємо справу із смисловим кодом, який, нашаровуючись у свідомості реципієнта (споживача інформації) творитиме універсальний світогляд дійсний у реальних умовах у реальний час. Увага до факту породжує увагу до загальної інформаційної канви і допомагає орієнтуватися у типових умовах.

Запропонований Е. Шестаковою термін застосуємо для аналізу такої медійної ніші, як документальне українське кіно. Звернення до цього сегменту пояснимо тим, що документальні зйомки найліпше відображають реалії тих чи інших історичних подій, дають змогу адекватніше оцінити діяльність певної особи чи товариства, сформувавши власний погляд на ситуацію, зрештою, відчуття прямої ангажованості подією чи фактом, що готує емоційне підґрунтя для ґрунтовнішого вивчення питання. Крім того, документальне кіно, зважаючи на мультимедійні елементи, якнайліпше дає змогу наочно відобразити події, які мали місце у минулому, але чинять значний вплив на теперішнє. Зрештою, документальне кіно, не вимагаючи від реципієнта значних затрат, дозволяє формувати той чи інший національний, культурний, історичний, духовний міф, або уніфіковане уявлення про щось.

По-перше, сам термін «документальний» називається фільм, в основу якого покладені зйомки реальних подій, персоналій. Джерелами для документальних фільмів найчастіше стають історичні події, культурні та соціальні явища, відомі особистості, організації, установи, – читаємо у «Великому тлумачному словнику української мови» [1; с.165]. Нас цікавитимуть зразки української документалістики періоду незалежності, які вдалося відшукати у контенті місцевих медіа структур.

Аналізуючи наявну площину, було виокремлено 3 вагомих проблеми. По-перше, саме поняття «документального фільму» в Україні доволі розмите. Приміром чимало журналістів-практиків вважають документальним будь-який проект історичного плану, який містить 30% реального історичного фактажу, одержаного шляхом опрацювання архівних матеріалів, спілкування із фігурантами певних подій або методом аналітичної вибірки із історичних праць, трактатів, монографій вчених. Місцеві медіа структури часто вдаються виключно до коментарів науковців, надаючи таким чином особливої вагомості підготованому матеріалу. По-друге, кінопродукція в Україні загалом мало функціональна і має переважно розважальний характер. Самі режисери та продюсери зазначають, що апелюючи до модної нині тенденції розвитку інфортейтменту, вдаються саме до легко засвоюваного матеріалу, який є «приманкою глядачеві» [№50: 7; с.41]. По-третє, докумен-

тальне короткометражне кіно часто плутають із документальними авторськими проектами, які входять до циклу обов'язкових планових вимог функціонування комунальних обласних телерадіостанцій. Зрештою остання проблема відходить до циклу жанрових дискусій, яким варто присвятити окреме дослідження.

Президент компанії «Артхаус Трафік», директор Одеського міжнародного кінофестивалю Денис Іванов у одному зі своїх інтерв'ю сказав, що для українського кіно процесу документалістика неважлива і нецікава, навпаки затратна і нерентабельна. [№50: 7; с.42].

Проте саме документалістика, на відміну від розважальних трендів, формуватиме відчуття національної ідентичності та єдності, бо в ідеалі цей

Проаналізувавши місцевий медіа-ринок Рівненщини, виділимо такі проекти. Перший – «7 чудес Рівненщини», який упродовж вересня-листопада 2009 року реалізовували спільно Видавничий дім «ОГО» і телерадіокомпанія «Рівне 1». Проект передбачав популяризацію історичних пам'яток Рівненщини. Під час проекту було знято 7 презентаційних документальних репортажів про цікаві історичні місця, серед яких вузькоколійна залізниця «Антонівка-Зарічне» Володимирецький-Заріченський райони), Тараканівський форт (Дубенський район), заповідник «Поле Берестецької битви» (с.Пляшева Радивилівського району), Свято-Троїцький жіночий монастир (м.Корець), замок князів Любомирських (м. Дубно), Свято-Троїцький чоловічий монастир (с.Межиричі Острозького району) та, зрештою, історико-культурний комплекс міста Острога [5]. Другий – авторська документальна культурологічна програма «Так було» на обласному державному телебаченні Рівненщини. Автор проекту декларує його як новий погляд на минуле у супроводі із сучасними коментарями [6]. Кожен випуск є тематичним і розкриває специфіку функціонування певної обраної галузі у регіоні, де ведеться мовлення телеканалу. Обидва із названих проектів належать до документального авторського телеблоку. З чого робимо висновок, про те, що на місцевому рівні підготувати окремий суто кіно формат документального плану загалом мало ймовірно. По-перше, з професійної точки зору проект нікому реалізувати, по-друге, він

навіть здобуде належну аудиторію, бо у проїм-тайм втрапити мало ймовірно.

Уже згадуваний Денис Іванов часто говорить, що відсутність у країні власного цікавого документального кіно можна порівняти із відсутністю належного громадського транспорту. Книг сучасна людина читає відносно мало, преса вдається переважно вдається до новинних коротких форматів, а формувати комплексні уявлення про оточення у історичному ракурсі нікому. Ніша вільна.

Аналізуючи публіцистичні матеріали про українську документалістику, наявні у фонді обласної державної бібліотеки Рівного, вдалося відшукати лише короткі зведення про два цикли документальних не авторських фільмів. Це «Невідома Україна» – цикл українських документальних фільмів, присвячених історії України. Кіноцикл складається із 108 15-хвилинних фільмів, створених Національною кінематикою України у 1994-1996 роках. Над серіалом працювали 68 режисерів і 50 операторів. Інший цикл – «Обрані часом» – цикл документальних фільмів кіностудії «Контакт», власне серія з понад 50 документальних фільмів про долі видатних особистостей, що народились в Україні. Ознайомитися із детальними характеристиками циклів можна у Додатку 1.

У підсумку варто наголосити на двох головних проблемах українського документального культурологічного продукту. Існує проблема із функціонуванням самого визначення документального продукту. Часто кіно плутають із авторськими передачами у форматі розслідування. Жанр документального кіно у місцевих електронних медіа майже не представлений. Споживач мало знає про суть відзнятого продукту.

Додаток 1. Фільми із циклу «Обрані часом»

Назва фільму	Кому присвячений	Рік екранізації
«Більше, ніж кіно. Єжи Кавалерович»	Єжи Кавалерович	2003
«Богові і людям»	Андрей Шептицький	2000
«Бойчук і бойчукізм»	Михайло Бойчук	2001
«Брати Коломійченки»	Михайло та Олексій Коломійченки	2005

«Брати Кричевські. Повернення»	Василь та Федір Кричевські	1999
«Брати Нарбути»	Георгій та Володимир Нарбути	2003
«Будинки та химери Владислава Городецького»	Владислав Городецький	1999
«В пазурах часу. Життя і творчість поета М. Бажана»	Микола Бажан	2003
«Варіації долі»	Володимир Горовиць	2000
«Великий лицедій М. Ф. Яковченко»	Микола Яковченко	2003
«... від Булгакова»	Михайло Булгаков	1999
«Володимир Щербицький. На перехресті думок і поглядів»	Володимир Щербицький	2003
«Вулиця без кінця»	Терещенки	2001
«Дарую Вам свято»	Борис Шарварко	2004
«Два життя Соломії»	Соломія Крушельницька	1997
«Дві сім'ї»	Тобілевичі і Тарковські	2004
«Диригент Стефан Турчак»	Стефан Турчак	2004
«Досє художника»	Микола Глушенко	2000
«Доторк... Прикосновение...»	Микола Грінько	2003
«Думи мої...»	Борис Гмиря	1997
«Думки проти течії»	Микола Хвильовий	2001
«Експертиза... Страта божевільям»	Петро Григоренко	1999
«Життя в запропонованих обставинах»	Амвросій Бучма	1998
«Звичайний геній»	Сергій Прокоф'єв	2003
«Іван Козловський»	Іван Козловський	2001
«Іван Котляревський»	Іван Котляревський	2002
«Как белый камень в голубине колодца. Анна Ахматова»	Анна Ахматова	2003
«Князь Микола Репнін-Волконський»	Микола Репнін-Волконський	2003
«Кому повідаю печаль мою?»	Володимир Винниченко	1999
«Леонід Кравчук. Обрання долі»	Леонід Кравчук	2003
«Маестро, Ваш вихід»	Анатолій Солов'яненко	1998
«Між двома пострілами»	Лесь Курбас	1997
«Мій ніжний Мефістофель»	Дмитро Мілютенко	2005

«Оксана Петрусенко»	Оксана Петрусенко	1996
«Паризька одісея»	Віктор Некрасов	2000
«Повернення в отчий дім»	Олександр Вергинський	1999
«Пристрасть літати. Леонід Биков»	Леонід Биков	2004
«Своє віноко»	Тетяна Яблонська	2006
«Сергій Бондарчук. Батьківщина»	Сергій Бондарчук	2004
«Серж Лифарь з Києва»	Серж Лифар	1998
«Таємниці Миколи Гоголя»	Микола Гоголь	2003
«Ты помнишь наши встречи?..»	Клавдія Шульженко	2003
«Час Водоля»	Борис Мозолевський	1997
«Честь і дяка»	Колесси	1999
«Чому дзвонять дзвони»	Ігор Сікорський	2001
«Дмитро Мілютенко»	Дмитро Мілютенко	2005
«Якутовичі»	Якутовичі	2007
«Іван Драч»	Іван Драч	2007

Література:

1. Великий тлумачний словник української мови. За ред. В. Бусола. К.: Україна, 2005. – 1720 с.
2. Історична Волинь. Режим доступу: http://istvolyn.info/index.php?option=com_frontpage&Itemid=1.
3. Малахов В.А. Етика спілкування [Текст]: Навчальний посібник. – / А.В. Малахов. К.: Либідь, 2006. – 395 с.
4. Москаленко А.П. Теорія журналістики [Текст]: Підручник. – / А.П. Москаленко. К.: Експрес-об'ява, 1998. – С. 96-98.
5. Рівненський інформаційний портал «ОГО». Режим доступу: <http://www.ogo.ua/>.
6. Рівненське обласне державне телебачення. Режим доступу: <http://rtb.rv.ua/company/tele/>.
7. Тижневик «Країна». Випуски №48-50.
8. Шестакова, Э.Г., Теоретические аспекты соотношения текстов художественной литературы и массовой коммуникации: специфика эстетической реальности Нового времени. – Донецк: Норд-прес, 2005. – 441 с.